

On üksainuke keel...

Intervjuu Mare Kõivaga tema 70. sünnipäeva eel

Aimar Ventsel

Tartu Ülikooli, humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna
kultuuriteaduste instituudi etnoloogia kaasprofessor
aimar.ventsel@ut.ee

“Tänases maailmas sõltub palju sellest, kas suudad arendada arvutit emakeele jaoks soodsas suunas või lõpetad ühena megakeele kõnelejatest,” võtab Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna juhataja, paljude ajakirjade asutaja ja toimetaja, Euroopa ja Eesti akadeemik Mare Kõiva kokku oma juubelisünnipäeva eelse jutuaajamise mineviku, oleviku ja tuleviku teemadel.

Alustaks võib-olla sellest küsimusest, et kuna sul on juubel tulemas, tagasi-vaates, et mis on see mida sa kahetsed, et sa oled teinud?

Mina arvan, et see, et ma rikkusin noorepõlvvereeglit teemal, et lollidega ei maksa rääkida ja mõttetutel koosolekutel ei ole vaja istuda. Ma olen sellega kaotanud maru palju aega, kuigi tõenäoliselt iga kolleeg iseloomustaks mind, et hiilib koosolekult ära, jääb hiljaks, tikub vaidlema ja kõike muud.

Ta ütleb sinu kohta seda või, et sa hiilid ära ja...

Nii ongi, tegelikult ma jään enamasti hiljaks, ma jään palju rohkem hiljaks kui Lennart Meri ükskõik millisele kohtumisele. Sellel on objektiivne külg: Tavaliselt saabub huvitav külaline või on muu hädaolukord. On veel teine külg – ma asun kaasa mõtlema ja lahendusi otsima, kuid enamasti just seda koosoleku korraldaja ei eelda. Halb enesehäälestus.

Ain Raal tegi oma tudengite ja ukraina professori Oleh Košovõiga apteekrite hulgas uuringu teemal, kas täiskuu ajal kliendid on meelest ära, hakkavad tüli norima, on agressiivsed. Me kirjandusmuuseumipoolse meeskonna ülesanne on vaadata, kas rahvausundi ainestik näitab sama tendentsi. Võin omalt poolt öelda, et täiskuu ajal tulevad külla ebatavalised inimesed või kui on vaja minna esinema või nõupidamisele, siis saabub abivajaja, tuleb vana

sõber, armas väliskolleeg, kellele sa ei saa öelda: “Kuule, mina lähen ära, mu kolleeg tegeleb sinuga.” Üldjuhul, ja see vastab jumala eest tõe – ükskõik millisel konverentsil ma saan kiiresti sõbraks ja tutvun kunstnike, muusikute, filosoofide, alternatiivse lähenemisega inimestega, aga bussipeatuses tõmban külge selgeltnägijaid, joodikuid ja huvitavaid inimesi. Selle jutu järgi võiks arvata, ma kohtun kongressil või konverentsil natuke teistsuguste inimestega. Raali uurimus annab selle kohta õige vastuse – inimesed kipuvad üldistama üksikjuhtumeid ja tegelikult ühene seos puudub. Sama lugu on siin räägituga – meeles on eredamad kohtumised. Kuigi paljud lähedased sõbrasuhted on alanud spontaanselt arutelust või kohtumisest.

Võib-olla üks asi, mis on mulle sinu juures imponeerinud ja mida ma arvan, et väljaspool kitsast ringkonda eriti võib-olla ei teatagi. See on selline hästi lai ampluaa. Aga teisest küljest sina tegid ju folkloristika osakonnast interdistsiplinaarse osakonna, mis oli üldse esimest korda Eestis kui mingi selline asi oli. Räägi kuidas see tuli.

Võib-olla said mõned suunad alguse keskkoolist. Ma õppisin ju humanitaarkoolis ja näiliselt me kohtusime noorte näitlejate, luuletajate, teisitimõtlejatega. Kindlasti mõjutas Johnny B. Isotamm, kes saabus Mordva laagrist ja rääkis murdekeele väärtustest, ja Peep Ilmet, Väino Uibo, Ain Kaalep. Aga teistpidi olid meil targad, kavalad ja nutikad reaalinete õpetajad. Nad nägid kurja vaeva, et panna meid oma aine vastu elementaarselt huvi tundma, oskama matemaatikat, tegema katseid, mõtlema füüsika üle. Meie humanitaarklassist läks eesti filoloogiat õppima kaks inimest. Ülejäänud õppisid keemiat, matemaatikat, majandusteadust, arstiteadust ja kõike muud. Võib-olla seati humanitaarile esitatud nõuded väga kõrgele? Küllap nii oligi.

Muidugi on mulle algusest peale tundunud humanitaaria ja eriti rahvaluule paljupakkuv valdkond, seal on põnevaid aspekte, sünkreetilist mitmeplaanielisust.

Üksainuke keel, mida me oskame kõige paremini maailmas, oma kodukan-di keel, pakub palju võimalusi oma loogikaga. Meil on võimalus, mis paljudel puudub – oma keeles luuletada, kirjutada näidendeid, teha omakultuuril põhinevat avangard teatrit või teadust ja olla samas nähtav, olla esmaoluline osa maailma teadusest. Ülikooli ajal oli üliõpilaste teadusring võimalus tegutseda käsitlemata teemadega.

Ja teiseks: paremad tulemused saad siis, kui proovid teiste erialade meetodeid või katsud nendega koos töötada. Võib-olla aitasid kaasa laialdased ja ebamäärased huvid kaljujooniste, šamanismi, tähistaeva, meediumite vastu. Võib-olla kontaktid teiste erialade fanattidega, kellega oli huvitav arutleda.

*Mare Kõiva oma juubelisünnipäeval pidamas ettekannet mütoloogilistest veeolenditest.
Alar Madissoni foto 2024.*

Aga millal ja kuidas sa hakkasid folkloristika osakonnast enam-vähem teadlikult sellist interdistsiplinaarset osakonda tekitama?

Kaheksakümnendatel alguses tundus, et on suunad, kuhu on pikalt panustatud ja tulemusi on piisavalt, nt poeetika uurimine, teatavad laulukultuuri osad, teatavad muusika alaliigid. Narratiivid ja usund olid osalt liiga palju ja osalt vähe uuritud, osalt uurimatagi, kuid peamine oli ikkagi asjaolu, et elav rahvaluule ja usund väljaspool arhiivi oli muutunud ja seda ei olnud jäädvustatud ega uuritud. Üheksakümnendate alguses oli võimalik luua esialgse rahvaluule osakonna juurde usundiuurimise ja uue meedia rakukesed, mis alustasid vanade nähtuste uuest vaatepunktist vaatlemist, jututubade ja Interneti-meedia uuringuid.

Arvuti kasutamise laiendamist rahvaluule uurimisse alustasid Arvo Krikmann ja Ingrid Rüütel, ka mu Tallinna suunatud kursuseõde Sirle Pent alustas lastelaulude motiivide uurimist arvuti abil. Arengud oli hajusad, kuid oli selge, et lootus ainestiku kiiremaks analüüsimiseks on seotud arvutitega. See oli ka põhjus alustada serveri ja arvutivõrgu arendamist, raevukalt, koostöös Sander Vesikuga, kelle valitud tasuta tarkvara jm lahendused on siiani pädevad.

Kui ma astusin Tartu Ülikooli, siis mul oli kindel siht uurida, kuidas šamanism ja eesti loitsud töötavad. Tsaarivõimu poolt Siberisse asumisele saadetud Waldemar Bogoraz-Tan salvestas raviseansi ajal tšuktsi šamaani suhtlemist abivaimudega, ta oli esimene, kes püüdis katsete ja salvestuste teel saada teada, mis toimub: kas šamaan tegelikult räägib vaimudega või ta kasutab osavalt mingit heli tekitamise viisi. Selle analoog on paljudes kultuurides levinud nõidade operatsioonid – kehast eraldatakse organeid, ent opereerimisjärgesid ihul ei ole. Lähedased on eesti usundiliste juttude ja rituaalide motiivid vaimudega suhtlemisest ja imedest. Kas puud ja taimed saavad inimestest aru, kas nad suhtlevad omavahel – kas see on inimfantaasia ja unistused või on see inimesele raskesti kättesaadav reaalsus. Sellised probleemid panevad mõtlema ja katsetama.

Suhteliselt kiiresti sain aru, et küsitleda tuleb (nagu EV I ajal) palju laiemat hulka inimesi, eriti noori, aga ilma teiste erialade koostööta ei tule sellest midagi välja.

No minul oli kunagi niisugune juhus, et kui sina olid mu tööle võtnud ja siis läksin Tallinna kontorisse, kus Ülo Tedre regilaule ja pulmasid uuris ja siis kui ta teada sai, et Mare on võtnud tööle etnograafi, siis ta küsis, kas ei ole enam folkloriste või. Ma arvan, et mingis seltskonnas vaadati selle peale ikka vist viltu.

Meie osakonda kutsuti mitmete erialade esindajaid, see oli üks mu põhimõtteid, see laiendas meetodikat, probleemide nägemist ja lahendusi. Ka sina töid Max Plankist kaasa teistsuguse välitööde ja analüütika kogemuse, vaate linnas elavatele väikerahvastele jpm.

Tegelikult ei tolereeritud uute vaatenurkade avamist klassikaliste liikide juures ega uusi teemasid – see on põlvkondade ülene mure. Nii nagu Rudolf Põldmäele ei olnud meelepärane, et Ingrid Rüütel tegeleb väärITU laulukultuuriga, selmet uurida regilaule jne. Äkki siin kehtib Bruno Latouri kohta öeldu – teoorias tugev, päriselus ekslik – ja see on üldine paratamatus? Ka nüüdsed juhid kipuvad ütlema – sisutööd tuleb teha!

Ma olin alguses noor paljudest nähtustest huvitatud tegelane, kes tahtis käia välitöödel, arendada edasi rahvaluule arhiivi. Ma tulin üliõpilaste teadusringi kogemusega ja olin korraldanud tõiseid konverentse, tutvustanud hakassi eepost, legende pühakutest, keti šamanismi, Mikk Sarvega korraldanud saami õhtu, kus esitati vanu ja uusi joigusid, naivistlikku saami kunsti, usunditekste ja ikoonilisi Nils Aslak Valkepää laule.

Seega ühtepidi olid nemad õnnelikud, et said mu tööle, ma ise olin rahul, kuid esimesest ekspeditsioonist peale oli selge, et mind ei anna kantseldada.

Rahvaluule arhiivi juhataja kurtis: „Issand jumal, kui ta jätkab ravijate ja selgeltnägijatega, me upume varsti nende päevikutesse, retseptiraamatutesse ja elulugudesse.“ Ma lindistasin Gunnar Aarmat ja teisi, kes tundsid esimese vabariigi aegset esoteerikat, kes olid oma oskusi edasi arendanud, mitmeid teerajajad. Samizdat raamatute kogumine, olid need siis ravimisest, dieedist, ufojuhtumistest, maailmavaatelised teemad – see oli vältimatu osa isikust kellega nad olid seotud, kuid ka nende lugejate vaimsuse osa. Mäletan, et me vaidlesime vahel ka ekspeditsioonide ajal, kuid harva, sõitsin hommikul vara rattaga minema, tagasi jõudsin pimedas. Arutelud ja vaidlemised töö ajal ei kuulunud kahjuks „sisutöö“ hulka, millest on tuliselt kahju. See arendav osa jäi kahjuks täitmata.

Tookord uuriti harva ühe isiksuse rahvaluulet laiemas kontekstis. Mind huvitas, mida mängib ilma folkloristi nõudmisteta lõõtsamees või vanaisa, kes on koos lapselastega loonud rahvapilliansambli – missugune on nende repertuaar, näiteks kas rahvapillidega mängitakse poplaule.

Kindlasti oli üks veelahe seotud kasvu- ja kujunemisajaga: 1930. ja 1940. aastatel sündinute kogemused olid teistsugused kui 1950. ja 1960. aastatel sündinutel. Meid tabasid erinevad ajastu pained. Niisiis oli mul kerge koguda vangilaagrites lauldud laule, eesti sõjaväe rivilaule või tähtsaid laule eesti väeosades vene või saksa armee koosseisus.

Mina olen arvamusel, et teadlasest ei saa nagu ühte juppi välja lõigata. Selles mõttes, et kui on organism, mis on omavahel seotud, et ütleme võib-olla kakskümmend viis protsenti on see üliproduktiivne, millest on kohe kasu, aga ilma ülejäänud seitsmekümne viie protsendita ei oleks ka mõtet. Minu arust ei ole teadus tegelikult konjunkturismi asi, ei ole kindel tee. Sa võid uurida praegu mingit nišiteemat, ja siis juhtub midagi. Ja siis ühel hetkel tuleb välja, et sina oled ainuke või üks vähestest, kes on seda uurinud. Minu arust väga hea näide oli 2022. aasta alguses, kui Kasahstanis olid jaanuari alguses põletamised ja pogrommid ja mässud. Ja siis tuli välja, et Kasahstanist ei tea keegi suurt midagi peale minu ja Raivo Vare ja veel kellegi. Käisime igal pool, rääkisime, nii et kurk valutab. Ma arvan, et me oleme elu jooksul rohkem näinud, kuidas mingisugune pealtnäha nišiteemaga tegelemine viib ühel hetkel selleni, et see ei ole üldse tähtsusetu teema.

Ootasin, millal inimeste suhted loomade ja keskkonnaga kerkivad esile, alustasin uurimistööga tasahaaval 1990. aastatel, seminaridega alustasime 2004, kuid trendi kerkis teema toetatuna kliimamuutustest koos antropotseeni jm mõistetega. Loodus- ja alternatiivsete ravivõtete ja teadmiste osas on kõik veel

lahtine ja pinged püsivad tänaseni. Ilmselgelt on meditsiini teema keerulisem, oma osa mängib soovimatus jagada monopoli.

Loodussuhetes on huvitav juttude liik kestlikkuse jutud. Folkloristikas on seda natuke uuritud seoses metsa, allikate ja muude emblemaatiliste nähtustega. Enim unistusi, skandaale, vastuarvamusi, kuulujutte, linnamuistendeid, eelarvamusi ja valehoiakuid põimub kestlikkuse teemade ümber. Ükskõik kas need on igapäevased uskumused kliima muutuste teemal, arutlused metsaarmastamise üle, kas veekogud on vaidleja meelest reostatud, mida tuleb arvata plasti kasutamisest kuni seisukohtadeni, et loodus võtab inimeste käest kõik esimesel võimalusel üle, taastub, ja pikas plaanis on ajutine nähtus hoopis inimene. Need on lõppematud vaidlemisteemad.

Ma näen Saaremaa suvekodus, kuidas sinna on viimase neljakümne aastaga tulnud uusi putukaid ja loomi, väike- ja suurolendeid. Kui ma seal olen, siis ma toodan neile toitu, mida mets ja metsloomkond suudab põsuke pista, ma olen osa süsteemist. Mida kauem ma käin Saaremaal, seda rohkem tekib lähikonda linde, loomi, putukaid, võsa nooreneb (nagu õunapuud jm, millele teed noorenduslõikuse). Esialgu ei soovita meil rahastada uute liikide rahvalikke nimetuste, käitumisharjumuste kirjeldusi ega sellest tõukuva folkloori ja uskumuste uurimist.

Huvitavad on hirmud, mis on meis olemas ilma otsese põhjusega, ja iseloomujooned, mida me ise ei näe. See on psühholoogias triviaalne teadmine. Ma kardan liblikate röövikuid rohkem kui ühtegi muud elavat olendit, roomavad ringi, lähevad lödinal katki ja lõhnavad kummaliselt. On ka huvitav küsimus mis moel hiirepõlvkond teise järel saab aru, et ma olen ohutu – võib tulla ja nina all süüa, mängida. Kuidagi teavad seda ka suuremad loomad. Küllap enamikul on kindel marsruut, mida nad ei hakka muutma... ja eks see on üks pajatuste alguspunkt. Aga ikkagi...

Hakkad karjuma.

Ei hakka, huvitav ka ju.

Kui me vaatame kasvõi ETISest, millega sa oled tegelenud aastate ja aastakümnetega, see on kohutav hunnik asju, mida sa oled teinud – kõik need kogumikud ja muu sinna juurde. Võib-olla oleks hea teada, kas andes välja mingit kirjavara, on sul tegelikult kuskil ikkagi lootus, et keegi seda loeb. Mis hoiab sind käigus? Ma vaatasin, et sa oled seotud hästi mitme ajakirjaga. Teil on *Journal of Balkan and Baltic Studies*, siis sul oli mingisugune, ma olen näinud seda, loitsude ajakiri ja veel muudki. Mis motiveerib sind nii palju selliseid asju tegema?

Huvi, oskused. Mis neist niisama hoida.

Me olime Euroopa ja maailma mastaabis esimesed humanitaarid e-väljaannete, andmekorpuste, andmebaaside rajajad, digiteeringute tekstistajad kohe kui võimalus tekkis. Sellele aitas kaasa hea meeskonnatöö, tugi tehnika soetamisel ja tarkvara kirjutamisel. Meeskond oli fantastiline. See on siiani hea kapital. Mõistetavalt oleme abistanud lähemaid töörühmasid, mis on samuti informaalsete teadlaste ühendused. Incantatio on rahvusvahelise töörühma Charms, Carmers and Charming väljaanne, kuhu laekuvad kaastööd uurijatelt, kelle huvid on seotud vanimatest käsikirjadest uute nähtusteni, ka uurimispiirkonnad on erinevad.

The Yearbook of Balkan and Baltic Studies ühendab informaaalsesse rühmitusse kuuluvaid eri riikide teadlasi. Meie lähenemisviisid ja isegi alateemad sama uurimistrendi keskel on erinevad, ning võrgustik võimaldabki vaadelda sarnasusi ja erinevusi folkloori, etnoloogia, migratsioonimustrite jm osas ning arendada arutelusid.

Töö Yearbookiga on vabatahtlik, kolleegium ja toimetajate meeskond annab parima uute suundade leidmiseks ja ühendamiseks.

Igal piirkonnal on oma erijooned folklooris ja selle käsitlemises. Näiteks tegutsevad bulgaarlased pikalt grafiti ja seinamaalingute uurimise, fandomite ja rollimängijate uurimisega, maskeerimistavadega, neil on avara lähenemisega meditsiiniantropoloogiline suund jne. Leedukad on uurinud alternatiivse muusika ja nn meestemuusika liike. Palju on õppida sloveeni kolleegidelt, rumeenlastelt jt. Samas on multidistsiplinaarsete uurimuste ja suundade rakendamine suurel alal oma varjukülgedega – nad ei ole kesktrendis, neid on keeruline rahastada, ja iga riik käitub nendega erinevalt. Äkki meil endal on veel suhteliselt kõige kehvem olukord multidistsiplinaarususe rahastamisega.

Mis puutub mu enda kogemust välitöödega Bulgaarias, siis see on olnud mitmeplaaneline ja tore. Suur vahe on, kas lugeda elava kultuuriga piirkonna analüüsi või kogeda seda ise. Bulgaarias jõuad tagasi Euroopa lätete juurde – Traakia kuningate org, Makedoonia Aleksandri tegevusala, imepisikesed varakristlikud kirikud kõrvuti paganliku suurte templite varemetega. Rääkimata megaliitidest ja koobaskirikutest – kõige ümber kulgeb tänane usuelu. Meie algne plaan jälgida eestlasi Vene-Türgi sõjas vahetus kiiresti aktuaalsemate teemade vastu. Esimesed käigud Bulgaariasse sattusid sügava kriisi ajale ja saime igapäevaselt näha, mis juhtub majandusega kui sponsorriik kaob. Koloniaalsüsteem arendab endale soodsaid suundasid ja ei rakenda kõiki võimalusi. Agraarriigina, kes sõltub teatud turust, ehkki on olemas ka maavarad, läheb ümber kujunemisele palju aega. Omaaegsed arhitektuurilised megaehitised ja megamonumendid on tänaseni maastikul ja linnades nähtavad.

Nõukogude Liit oli jah.

Jah, Nõukogude Liit kukkus ära. See tähendas, et kadus oluline turuosa, kuid sai ka selgeks, et süsteem hoidis neid teatava tootmise juures, teised suunad ei arenenud. Paljudes valdkondades tuli alustada ümberkorraldustega ja need olid alguses aeglased. Teiseks oli neil pikalt räige diktatuur, me niisugust Eestis ei kogenud. See hõlmas keele- ja kultuuri reforme: ükski rahvusvähemus ei võinud kasutada oma nimesid, need tuli bulgaaria-pärastada (sellest on huvitavalt kirjutanud balkanist Irina Sedakova), ka kõige muu osas toimis kontrolli-süsteem. Soositud oli Bulgaaria autokefaalne kirik, samas kehtis religiooni suhtes NLiidule sarnaseid keeldusid, vaatamata kiriku osale vabadusvõitluse toetamisel ja kirjakultuuri arendamisel; samas oli kirik identiteedi tähtis osa. Kiriku- ja kloostripühad oli suur prioriteet, praegu nende positsioon on muutunud. Täielikult tõrjutud olid muud kirikud, kahjuks ka islami pühamud, mis on seda suures osas tänaseni. Osa keeleliselt ja kultuuriliselt põnevatest isiksustest (Vanga, Universaalne Valge Vennaskond ja selle asutaja Peter Danov, taimetundmise juhtisikud jt on mõjutanud ka Eestit). Vähemusrahvuste elupaigad tähendavad nende oma kombeid ja pidustusi, oma ajalugu. Mustlaste elupaikades on hiilgus ja vaesus kontrastselt kõrvuti ja nad kaitsevad oma kultuuri- ja eluruumi igati, ka kivirahega.

Oled saanud või?

Muidugi olen saanud.

Bulgaarlaste puhul alates aastat 2014 isegi mu kolleegidest teadlastes löi välja niisugune, ütleme Venemaa sümpaatia, ja kui ma käisin Bulgarias puhkamas, et seda lähemalt näha, küsisin ühelt Bulgaaria kolleegilt. Nemad ütlesid, et nad vaatavad venelastele nagu vanematele vendadele. Kuidas sina niisugustes situatsioonides toime tuled? Selline tobe situatsioon, sa ei saa olla ainult objektiivne kui teadlane.

Jah, seal on osa elanikke, kes meenutavad venelaste abi Ottomani impeeriumist jagusaamisel, majanduslikku heaolu, suurejoonelist arhitektuuri (praegu enamasti tondilossid). Moskva on ehitanud ka viimasel ajal tasuta kultuurikeskusi noorte jaoks – sellel on oma mõju. Samas on palju kriitiliselt mõtlemaid inimesi, kes osutavad, kuidas areng ja heaolu oli näiline ja nad ei olnud maailmale avatud, kuidas nüüd on tõusnud bulgaaria keele ja kultuuri prestiiž. Tegelikult on aina selgemalt nähtav ka uute heal järjel olevate linnaosade teke, uued teed,

ka noore põlvkonna vaba ja lahe käitumine. Mitmed piirkonnad on saanud head majandusabi Euroopa Liidult.

Muidugi on kontrastid suured, osa perifeeriat on vaene, kuigi väga eripärane ja loova vaimuga. Arhailine on kõrvuti uuenduslikuga, lähed vaesesse külla, ent keset põldu on kohviautomaat, ja näed renoveerimist. Samas ei jätku raha kõikjale, pühamu paikneb eramaja hoovis, tal on omatehtud plekktorn. Paljud unikaalsed paigad 17. sajandist vm ajastust on kohalike poolt tasahaaval ilma valitsuse abita taastatud pühamuna ja muudetud turistikõlblikuks. Pealinnas viibides on keerukas nii suure territooriumi kohta kõike teada. Vahel oleme Andresega [Kuperjanov] läinud juhataatud arhailisse külla, mis pole enam ammu arhailine, sest kohalikud on pannud raha kokku ja ehitanud muuseumeid, küsinud Euroopa Liidu rahastust. Toimub kiire areng igas suhtes. Kuna meie üks ideid oli vaadata mägikloostreid ja pühapaikade juurde kuuluvaid marsruute, siis kogesime ka eelarvamust, et bulgaarlane ei käi mägedes. Oleme jõudumööda Bulgaaria kolleegidele tutvustanud oma leide ja kutsunud neid kaasa kõige kõrgema ja väiksemate mägede otsa, perekondlikud ja sõpruskondade matkad ei erine saksa jt kommetest.

Ah et bulgaarlased isegi ei tea, et teised bulgaarlased käivad ka mägedes.

Toas istudes on keeruline märgata muutusi, sh et ei pakuta üksnes hooajalistele turistidele teenuseid, vaid nauditakse oma kaunist loodust...

Aga kui nüüd ajakirjadest rääkida. Folklore on tänapäevaks muutunud arvestatavaks teadusajakirjaks. Kasahstanis mingid inimesed on hakanud sellel silma peal hoidma pärast seda, kui meil oli selline Kasahhi erinumber... Aga kuidas selline teadusajakirja rahvusvaheliselt enam-vähem aksepteeritavaks tegemine käib, kui pikk ja raske protsess see on?

Me alustasime vara, püüdsime nuputada, mis eristab veebi ajakirja tavalisest ajakirjast – retsenseerimine tundus vajalik, uudised, registreerumine sarnaste väljaannete keskustes. Meil olid suured plaanid nt Mäetagustega, mis pidi meie arvates viima noorema lugejani teadusteabe, mis nendeni muidu ei jõuagi ning teisalt tutvustama uusi nähtused, poplugude selgitused koos lauljate ja heliloojate kommentaaridega, sinna olid planeeritud karikatuurid, visuaalsed lisasarjad jms. Me saime vist paar aastat tegutseda, kui ärkas ellu Eesti teadussüsteem, kes ütles, et teadusajakiri on tõsine asi, mingeid mängimisi seal ei ole. Tookord, ma ei osanud viidata Current Antropology jt ajakirjade kommentaaridele jm. Aga võibolla neid veel ei olnud olemaski.

Rahvusraamatukogu on öelnud, et nemad õppisid meie tõttu looma ISBNi e-väljaande ja nägid esimesi elektroonilisi raamatuid ja ajakirjasid.

Kuigi Eesti oli heal e-tasemel, ei aktsepteerinud Tartu Ülikool mõnda aega elektroonilisi väitekirju. Teadlane on kiirem kui bürookraat, kuid ka teadlane kipub hilinema ühiskonna aktuaalsete küsimuste uurimisega.

Ma arvan, et sa tead seda ise sama hästi, et põnev on käia inimestega nii läbi, et sa saad kultuurile lähedale. See tähendab ööbimist kohalikele sobivates kohtades, või oma teed minemist. Mu viimase aja tore elamusi oli Nepaalis. Kui New Delhi eelkonverents jäi ära, siis lendasin väljaspool hooaega üksinda kohale, ööbisin kangekaelselt oma valitud majutuskohas, kolasin õhtuti, kus tahtsin. Kõndisin oma teejuhiga mägedes, pühamutes ja käsitöölise linnajagudes, saime omavahel arutada ja vaielda. Tema kurtis nende kehva sõjaväe, välismaale kolinute suurustlemise üle, kastisüsteemi kaotamise üle. Me nägime, kuidas maavärina järel ehitatakse maju üles, naised puhastavad telliskive. Kui teejuht avaldas kahtlust, et mulle jääb mulje, nagu ei teeks neil mehed midagi peale jutujutamise, siis vastasin, et ilmaaegne mure – Euroopa on täis kultuure, kus mehed istuvad maja ees või küla serval, arvustavad naabreid, joovad mõnusalt veini, teevad suitsu, ajavad juttu ega kavatsegi ennast tööga surnuks rabada. Veel enam – nad on pandud valiku tegemiseks pingi peale ritta... :) Igal pool on oma rütmid....

Ma vaatan siin laua peal on ka mingid Venemaa raamatud, venekeelsed raamatud. Kuidas sina koostööle Venemaaga praegu vaatad või kuidas sul sellega praegu on?

Me oleme jätkanud koostööd soome-ugri institutsioonide ja teadlastega, kes on oma alal tugevad ja kes tahavad koostööd teha.

Meie teadlased tulevad kohe-kohe-tagasi Udmurtiast välitöödelt, on ju palju nähtusi, mille jäädvustamine ei kannata oodata.

No mina olen suhelnud kaks aastat inimestega, kes mul Jakuutia kolleegidest on veel rohkem Kremli-meelseks muutunud kui ta ennem oli. Kohati on mul isegi hea meel, et ma saan Venemaal käia, ma ei ole selles situatsioonis, kus üks hakkab rääkima, õigustama Venemaa tegemisi, samas ma tean, et ta võtab vene propaganda, mida tahab uskuda, mitte sellepärast et tal ei oleks ligipääsu teistele asjadele. Me oleme ju tegelikult Venemaaga seotud üle mingi aastakümnete kestnud koostööga, kuidas, kuidas selle...

Ma näitan sulle paari raamatut. Need on äsja välja antud udmurdi keeles. Üks neist on Udmurdi paganlike pappide palvustekstid, väljaande on koostanud Ranus Sadikov ja Eva Touluze – suurepärase idee. Palvetekstidel on seos loitsudega ja neid on pikalt kutsutud loitsudeks. Neid tekste on uurinud Vladimir Vladõkin ja Tatjana Vladõkina jt. Raamatu esimene eesmärk on anda tekstid, eriti vanad tekstid, tagasi praeguste ohvripappide käsutusse. Palvused legaliseeriti üheksakümnendatel ja kuigi osal pappidel on säilinud perekonna või küla traditsiooni tundmine, siis teisel osal mitte. Teine oluline väärtus on tekstide avamine akadeemiliseks uurimiseks, eriti kui udmurdi keelele lisatakse tõlked vene ja inglise keelde ja sissejuhatus eesti keelde – see viimane on sümboolne, kuid oluline aspekt. Alusuuringute jaoks on tegemist väärt teosega, võimalusega laiemaks dialoogiks ja võrdlusteks. Väikestele rahvastele on märgiline kirjutada ja avaldada oma keeles, olla selleks valmis ja motiveeritud, kuid olla ka valmis lugema emakeelseid raamatuid.

Teise raamatu koostaja on Nikolai Anisimov ja seegi on märkimisväärne – esimene udmurdikeelne päevik, mida on kirjutatud pool sajandit. Tegelikult on kasvanud üles tugev teadlaskond Vepsas, Marimaal, Mordvas, Karjalas, Udmurtias ja mujal. Näiteks Komis on hea ja tugev teadlaskond pikka aega tegutsenud ja seal on noori uurijaid, hiljuti kaitses väitekirja Ljudmila Lobanova, mitmekülgne folklorist. Handi, mansi jt rahvaste usundi ja folkloori uurijate seas on tugevad uurijad.

Mida nad püüavad teha praegu?

Anda välja oma vanu ja uusi tekste emakeeles ja tõlkega ning kirjutavad uusi uurimistöid. Hiljuti kuulsin põnevat lähenemist hingede rännakule surma järel, mis lähtus moodsast reinkarnatsiooniteooriast, on ka looduse ja inimese suhete tõlgendusi, mille lähtekohaks olid Eduardo Kohni ja Eduardo de Castro käsitlused. Mitmekeelseid /paralleeltekstidega eeposeid ja usundiliste tekstide valimikke avaldas kirjastuse Nauka Ida-uuringute sari, kuid neid avaldati 1980. aastatel ka kohalikes instituutides ja ülikoolides vene uurijate poolt, kes valdasid nt handi keelt (Nadežda Lukina jt), ja nad avaldasid originaalid koos reaalse venekeelse tõlkega, et säilitada keele omapära. Sellel on väärtus ka tehismintellekti ja keelemudelite jaoks. Täna maailmas sõltub palju sellest, kas suudad arendada arvutit emakeele jaoks soodsas suunas või lõpetad ühena megakeele kõnelejatest. Noortel on imelihtne üle minna ingliskeelse kirjanduse ja suhtluse peale. Aga saab ehk ka teisiti.

Summary

There is only one language...

Interview with Mare Kõiva on the eve of her 70th birthday

Aimar Ventsel

Associate Professor of Ethnology
Institute of Cultural Research, University of Tartu
aimar.ventsel@ut.ee

Keywords: folkloristics, Mare Kõiva

“In today’s world much depends on whether you are able to develop the computer in the direction beneficial for the mother tongue or end up as a speaker of a mega-language,” Mare Kõiva, head of the Department of Folkloristics, founder and chief editor of many journals, a European and Estonian academician, summarises the conversation on the topics of the past, present and future on the eve of her jubilee.

Aimar Ventsel (PhD 2005) on eesti etnoloog ja sotsiaalanthropoloog, Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna etnoloogia kaasprofessor.

Aimar Ventsel (PhD 2005) is an Estonian ethnologist and social anthropologist, Associate Professor of Ethnology at the Faculty of Arts and Humanities, University of Tartu.

ORCID 0000-0002-3242-5471
aimar.ventsel@ut.ee